

Research Paper

An Analysis of the Effects of Social Capital on the Sense of Spatial Belonging of Rural Households in Drought Conditions in Dorud County

*Moslem Savari¹, Lila Barfizdeh²

1. Assistant professor, Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agriculture Engineering and Rural Development, Agricultural Sciences and Natural Resources University of Khuzestan, Mollasani, Iran.

2. MSc., Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agriculture Engineering and Rural Development, Agricultural Sciences and Natural Resources University of Khuzestan, Mollasani, Iran.

Citation: Savari, M., & Barfizdeh, L. (2021). [An Analysis of the Effects of Social Capital on the Sense of Spatial Belonging of Rural Households in Drought Conditions in Dorud County (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 12(3), 464-481, <http://dx.doi.org/10.22059/jrr.2021.320835.1630>

doi: <http://dx.doi.org/10.22059/jrr.2021.320835.1630>

Received: 17 Mar. 2021

Accepted: 14 Sep.2021

ABSTRACT

Drought is one of the natural disasters that is very common, especially in arid and semi-arid areas. This phenomenon can occur in any region and affect humans and the environment; however, its effects in rural areas are much greater than in other areas due to the dependence of livelihood on rainfall. As a result, past droughts have severely reduced the sense of spatial belonging of rural households. Therefore, the factors that can affect this field are undeniably necessary. Accordingly, this study was conducted with the general purpose of studying the effects of social capital on the sense of spatial belonging of rural households in drought conditions. The statistical population of the study included all rural households - farmers of Dorud County. The sample size consisted of 375 heads of households selected for the study using the Krejcie and Morgan table. For collecting data, a questionnaire was designed. The validity of this questionnaire was confirmed by a panel of experts and its reliability was confirmed by Cronbach's alpha coefficient. Data analysis was performed in two sections of descriptive and inferential statistics using SPSS23 and Lisrel8.54 software. The results of grouping rural households showed that they are not in a good position in terms of spatial belonging and social capital. In addition, the results of structural equation modeling showed that the dimensions of social capital with a coefficient of explanation of 51% ($\gamma = 0.71$, $t = 11.89$) have a positive and significant effect on the sense of spatial belonging of rural households in drought conditions.

Key words:

Social Capital,
Sense of Belonging,
Drought Conditions,
Rural households,
Lorestan Province

Copyright © 2021, Journal of Rural Research. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

Extended Abstract

1. Introduction

T

oday, climate changes are one of the most serious challenges with which hu-

mans confront. Climate change is defined as any kind of change in the weather over time occurring basically due to natural changes or human activities. Drought is considered as one kind of climate change influencing a vast range of climates and ecosystems as the most perilous natural disaster, causing a dramatic increase in the num-

* Corresponding Author:

Moslem Savari, PhD

Address: Department of Agricultural Extension and Education, Faculty of Agriculture Engineering and Rural Development, Agricultural Sciences and Natural Resources University of Khuzestan, Mollasani, Iran.

Tel: +98 (918) 3785731

E-mail: Savari@asnrukh.ac.ir

ber of affected areas since four decades ago. According to the UN, 31 countries, including Iran, will face water scarcity in the near future. In this regard, the outlook of Iran's drought in the next 30 years indicates that drought will increasingly affect most areas of the country with severe droughts in 2025, 2032, 2035 and 2039, so that the situation will be relatively critical in 2039. If drought continues, it may increase the vulnerability of rain-fed farming and eventually, it may result in the poverty of rural communities. Increasing problems associated with drought could be divided into direct and indirect effects which the former encompasses a broad spectrum including crop reductions, decreasing water levels, increasing fire hazards, increasing mortality rate of domestic animals and wildlife, and the latter leads to an increase in food prices, unemployment and migration. Additionally, social effects of drought on farmers' livelihood could be enumerated as a decrease in social welfare, physical and psychological health, trust, coherence, adaptation, social capital, and leisure time as well as rising social isolation, contradiction, skepticism of governmental institutions, working hours, divorce rate and instability of family systems. Thus, this phenomenon not only causes a major decline in agricultural production and destroys natural resources but also jeopardizes the livelihood and welfare of rural households. Accordingly, changes in livelihood and abandoning the agriculture sector in drought conditions have been often mentioned as concomitant. Undoubtedly, this phenomenon results in low-scale agricultural crops.

Drought is one of the common natural disasters, especially in arid and semi-arid areas. This phenomenon can occur in any region and affect humans and the environment, although its effects in rural areas are much greater than in other areas due to the dependence of livelihood on rainfall. Past droughts have severely reduced the sense of spatial belonging of rural households. Therefore, the factors that can affect this field are undeniably necessary.

2. Methodology

In this regard, this study was conducted with the general purpose of studying the effects of social capital on the sense of spatial belonging of rural households in drought conditions. The statistical population of the study included all rural households - farmers of *Dorud* County. The sample size was selected for the study using the Krejcie and Morgan table and 375 heads of households were chosen. For collecting data, a questionnaire was designed, the validity of this questionnaire was confirmed by a panel of experts and its reliability was confirmed by Cronbach's alpha coefficient. Data analysis was performed in two sec-

tions of descriptive and inferential statistics using SPSS23 and Lisrel 8.54 software.

3. Results

The results of structural equation modeling showed that the dimensions of social capital with a coefficient of explanation of 51% ($\gamma = 0.71$, $t = 11.89$) have a positive and significant effect on the sense of spatial belonging of rural households in drought conditions.

4. Discussion

Total dependence between agriculture and atmospheric precipitation makes farmers more vulnerable to drought than other communities, which this, in turn, may threaten food security or even the national security of society since farmers are considered the main producers of society. Thus, conducting such research would be essential in this area to prevent them from migrating to urban communities.

5. Conclusion

The results of grouping rural households showed that they are not in a good position in terms of spatial belonging and social capital.

Acknowledgments

The authors are grateful for the support provided by the Agricultural Sciences and Natural Resources University of Khuzestan, Iran.

Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحلیل اثرات سرمایه اجتماعی بر حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی در شهرستان دورود

*مسلم سواری^۱، لیلا برفی‌زاده^۲

۱- استادیار، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده مهندسی زراعی و عمران روستایی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، ملاتانی، ایران.
۲- کارشناسی ارشد، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده مهندسی زراعی و عمران روستایی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، ملاتانی، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۲۷ اسفند ۱۳۹۹
تاریخ پذیرش: ۲۳ شهریور ۱۴۰۰

خشکسالی یکی از بلایای طبیعی است که فراوانی آن به‌ویژه در نواحی خشک و نیمه‌خشک بسیار زیاد است. این پدیده در هر منطقه‌ای می‌تواند رخ دهد و انسان و محیط‌زیست را تحت تأثیر قرار دهد، هرچند اثرات آن در مناطق روستایی به دلیل وابستگی معیشت به نزولات جوی بسیار بیشتر از سایر مناطق است. در این زمینه خشکسالی‌های گذشته حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی به شدت کاهش داده است. بنابراین، عواملی که می‌تواند در این زمینه اثرگذار باشد از ضرورتی انکارناپذیر برخوردار است. در این راستا این پژوهش با هدف کلی اثرات سرمایه اجتماعی بر حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی انجام شد. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه خانوارهای روستایی - کشاورز شهرستان دورود بود. حجم نمونه با استفاده از جدول کرجسی و مورگان ۳۷۵ سرپرست خانوار برای مطالعه انتخاب شدند. ابزار اصلی پژوهش پرسشنامه‌ای بود که روایی آن توسط پائل متخصصان و پایایی آن توسط ضریب آلفای کرونباخ تأیید شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS₂₃ و Lisel_{8.54} انجام شد. نتایج گروه‌بندی خانوارهای روستایی نشان داد که از آنان از نظر سطح تعلق مکانی و سرمایه اجتماعی در وضعیت مناسبی قرار ندارند. علاوه بر این، نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری پژوهش نشان داد که ابعاد سرمایه اجتماعی با ضریب تبیین ۵۱ درصد ($t = 11/89$, $r = 0/71$) اثر مثبت و معنی‌داری بر حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی دارد.

کلیدواژه‌ها:

سرمایه اجتماعی، حس تعلق، شرایط خشکسالی، خانوارهای روستایی، استان لرستان

مقدمه

کشاورزی راهبردی‌ترین شیوه بهره‌برداری از زمین است، زیرا مواد غذایی و امنیت غذایی جوامع مختلف را فراهم می‌کند، اما در بسیاری از مناطق روستایی این بخش به شدت تحت تأثیر عوامل اقلیمی قرار گرفته است (Zhang et al., 2018; Savari et al., 2013). در مطالعه‌ای در کشورهای در حال توسعه توسط فانو در بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۳ نشان داد که حدود ۲۵ درصد از کل چرخه اقتصادی تحت تأثیر تغییرات آب و هوایی است، اما وقتی اثرات خشکسالی نیز در این زمینه در نظر گرفته می‌شود سهم این تغییرات به ۸۴ درصد افزایش پیدا می‌کند (FAO, 2015). سناریوهای اقلیمی نشان می‌دهد خشکسالی در آینده نه تنها افزایش می‌یابد بلکه تهدیدهای بزرگ‌تری را برای بخش‌های اقتصادی حساس به آب و هوا، مخصوصاً بخش کشاورزی به وجود می‌آورد (Mishra & Singh, 2010; Savari et al., 2020a).

بنابراین، خشکسالی بزرگ‌ترین فاجعه اقلیمی است که تأثیرات ویرانگری را بر بخش‌های اقتصادی وارد می‌کند (Pulwarty & Sivakumar, 2014; Savari & Shokati Amghani, 2021). تمامی مناطق جهان را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Hou et al., 2017) اما در کشورهای در حال توسعه به دلیل نبود سیستم‌های کاهش خطر در پنج دهه گذشته اثرات زیادی را متحمل شدند (Miyan Zhang et al., 2018; Savari et al., 2021a, b).

توسعه کشاورزی محسوب می‌شود (Zhang et al., 2018; Savari et al., 2021b, c). دولت‌ها همواره نقش اساسی در زمینه سازگاری کشاورزان با تغییرات اقلیمی و خشکسالی دارند. اما با توجه به منابع محدود دولت‌ها و آسیب‌پذیری زیاد خانوارهای روستایی و کشاورزی، نیازمند اقدام فوری برای افزایش ظرفیت جوامع محلی برای مقابله با خشکسالی هستند (Chen et al., 2014; Chou et al., 2012; Savari et al., 2021a, b).

* نویسنده مسئول:

دکتر مسلم سواری

نشانی: ملاتانی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان، دانشکده مهندسی زراعی و عمران روستایی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی.

تلفن: ۳۷۸۵۷۳۱ (۹۱۸) ۹۸+

پست الکترونیکی: Savari@asnrukh.ac.ir

گزارش رویتزر، در تازه‌ترین رده‌بندی کشورهای جهان از نظر شاخص نشاط اجتماعی در میان ۱۵۷ کشور ایران، دارای رتبه ۱۵۰ و پایین‌تر از میانگین جهانی قرار دارد (Bazurto-Gomez et al., 2018).

بحث خشکسالی در ایران نیز هر روز در حال پیشروی بیشتر به مناطق مختلف است و هزینه و خسارات زیادی بر خانوارهای روستایی وارد می‌کند، زیرا معیشت آنان وابستگی زیادی محیط و نزولات جوی دارند (Sharafi et al., 2021; Savari et al., 2021a, c). از مهم‌ترین آثار اقتصادی - اجتماعی خشکسالی در ایران که سطح تعلق مکانی خانوارهای روستایی را کاهش داده است شامل کاهش عملکرد محصول، کاهش درآمد، افزایش نرخ تورم در جامعه، افزایش فشار و بیماری‌های روانی، کاهش فرصت‌های شغلی، کاهش توان بازپرداخت وام‌های کشاورزی، افزایش بهای مواد غذایی اصلی مردم، خشک شدن تدریجی منابع آب، کاهش امنیت غذایی، رفاه اجتماعی و غیره را به همراه داشته و پایداری معیشت کشاورزان را با چالش اساسی مواجه کرده است (Azadi et al., 2019; Savari & Zhoollideh, 2021; Chenani et al., 2021; Savari & Shokati Amghani, 2021; Savari et al., 2015) اما در شهرستان‌های استان لرستان مانند سایر مناطق کشور تحت اثرات شدید خشکسالی است، مهم‌ترین اثرات خشکسالی در شهرستان‌های استان لرستان خشک شدن بسیاری آبشارها و رودخانه‌های کشاورزی این شهرستان است، هم‌اکنون بخش‌هایی از رودخانه‌های این استان ۱۰۰ درصد کاهش آبدهی داشته‌اند و کشاورزان و بهره‌برداران با چالش‌های زیادی روبه‌رو شده‌اند (Meteorology of Lorestan Province, 2019). خشک شدن رودخانه‌ها، اراضی و باغات شهرستان دورود را در معرض بی‌آبی و نابودی قرار داده است (Agricultural Jihad, 2019). همچنین از دیگر اثرات خشکسالی بر مناطق روستایی شهرستان دورود کاهش میزان عملکرد محصولات کشاورزی و درآمد خانوارهای روستایی است (Amiri et al., 2014). در نهایت از مهم‌ترین آثار خشکسالی بر مناطق روستایی این استان افزایش مهاجرت به مناطق شهری استان لرستان و در نهایت خالی شدن روستاها از سکنه است (Agricultural Jihad, 2019). به‌طور کلی می‌توان گفت که خشکسالی چالش‌های بزرگی را برای خانوارهای روستایی شهرستان دورود به وجود آورده است، در این راستا این پژوهش با هدف کلی اثرات سرمایه اجتماعی بر حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی در شهرستان دورود انجام شد.

مروری بر ادبیات موضوع

مبانی نظری

سرمایه اجتماعی

از دیدگاه جیمز کلنن سرمایه اجتماعی، سطح اعتماد بین

(Mafi-Gholami et al., 2019; 2015). پدیده خشکسالی در نقاط مختلف به اشکال گوناگون ظهور یافته و بر خلاف سایر بلاای آثار آن ناگهانی نبوده و در بلندمدت آشکار می‌گردد (Malekan et al., 2020) و همواره اثرات شدیدی بر جوانب مختلف معیشت خانوارهای روستایی می‌گذارد (Savari & Abdeshahi, 2019). همچنین یکی از پیامدهای آن آسیب‌پذیری جدی فعالیت‌های بخش کشاورزی به‌عنوان اصلی‌ترین اشتغال و منبع درآمد روستائیان است (Savari et al., 2020a, b). همین امر پیامدهای اقتصادی - اجتماعی دیگری همچون بیکاری و افت سطح معیشت خانوار روستایی و در نهایت مهاجرت روستایی را در پی دارد (Ghanbari et al., 2018). خشکسالی به خودی خود یک فاجعه محسوب نمی‌شود، بلکه تأثیر آن بر مردم و محیط‌زیست است که فاجعه‌آمیز بودن یا نبودن آن را مشخص می‌کند. بنابراین نکته کلیدی خشکسالی، درک ابعاد زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی آن است (Alipur et al., 2013). بنابراین، مدیریت‌های نوین بلایای طبیعی بر روی آمادگی افراد و جوامع محلی برای مقابله با بلایای طبیعی تأکید دارند (Pendley et al., 2020). با این حال محققان به این مهم پی بردند که از طریق ارتباط با یکدیگر میزان تاب‌آوری جوامع بهبود می‌یابد (Akbar & Aldrich, 2018; Savari et al., 2021b, c). ارتباط بین جوامع موجب خواهد شد که عوامل استرس‌زا نتوانند اثرات طولانی مدتی را داشته باشند، به همین دلیل ارتباط بشردوستانه مهم‌ترین استراتژی برای مقابله با عوامل اقلیمی در نظر گرفته شده است (IFRC, 2016). محققان اذعان می‌کنند که سرمایه اجتماعی در مواقع استرس‌زا به‌عنوان یک عامل حمایت‌کننده عمل می‌کند (Fraser, 2021). با این حال بهبود قدرت پیوندهای اجتماعی افراد همواره از مهم‌ترین استراتژی‌های مقابله با خشکسالی در نظر گرفته می‌شود (Aldrich & Meyer, 2015; Yoon et al., 2016; Smiley et al., 2018). زیرا سرمایه اجتماعی به‌عنوان یک منبع کلیدی می‌تواند به ساکنان کمک کند تا منابع فیزیکی، مالی و اجتماعی را با همدیگر در شرایط خشکسالی اشتراک بگذارند (Woolcock, 2010; Aldrich, 2019). حتی در مواقع غیربحرانی شبکه‌های اجتماعی قوی می‌تواند به ساکنان یک جامعه در یافتن شغل کمک کند (Granovetter, 1973). سرمایه اجتماعی در شرایط خشکسالی منجر به بهبود توسعه اقتصادی (Woolcock, 1998)، ایجاد انگیزه برای پیشرفت (Coleman, 1988)، بهبود وضعیت سلامتی (Szreter, 2018; Woolcock, 2004; Kawachi, 2001; Aldrich et al., 2018) و کمک به ساکنان برای به دست آوردن کالاهای عمومی موردنیاز خود از همدیگر (Putnam, 1993) خواهد شد. بدون شک در مواقع بحرانی جوامع محلی می‌توانند از طریق روابط و پیوندهای اجتماعی کالاهای عمومی اساسی خود را تأمین کنند (Alcorta et al., 2020). بنابراین، سرمایه اجتماعی می‌تواند حوادث منفی زندگی را کاهش دهد و هنگام تغییرات و چالش‌های زندگی برای افراد سودمند واقع شود (Harphan & Dawson, 2006). بنا بر آخرین

فردی و هنجارهای مشترک یک جامعه را در برمی‌گیرد و به‌عنوان منابعی عمل می‌کند که می‌تواند اقدامات جمعی را تسهیل نماید (Coleman, 1990). برجسته‌ترین رویکرد سنجش سرمایه اجتماعی برگرفته از نظریات پاتنام است که از شاخص‌های اعتماد بین فردی، هنجارهای مشترک، میزان ارتباطات افراد و عضویت در تشکل‌های اجتماعی برای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی استفاده نمود (Chen et al., 2014). ابعاد سرمایه اجتماعی را می‌توان در موارد اعتماد اجتماعی، مشارکت و اقدام جمعی، عضویت در گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی و انسجام اجتماعی خلاصه کرد (Zobayri & Karimi, 2013; Shakibazadeh et al., 2010; Cholbaki & Mobarki, 2005; Zobayri & Karimi, 2013; Savari & Abdeshahi, 2019).

حس تعلق مکانی

مفهوم حس تعلق مکانی در میزان و نوع روابط بین افراد جامعه تأثیر می‌گذارد و این رابطه در گروه‌های اجتماعی که به مکان خاصی اختصاص دارند، باعث افزایش سرمایه‌های اجتماعی و اعتماد آنان می‌گردد (Rahnema & Razavi, 2012; Radan, 2019). حس کلی که پس از ادراک و قضاوت نسبت به محیط خاص در فرد به وجود می‌آید حس مکان نامیده می‌شود (Zaire et al., 2019). به‌طور کلی مؤلفه‌ها حس تعلق مکان شامل شناخت رفتار، پیوند اجتماعی، هویت مکانی و دلبستگی است (Hernandez, 2010; Zwiers et al., 2016; Morse & Mudgett, 2017). دلبستگی به مکان یک بعد از کلیت حس مکان و وابستگی عاطفی مثبت است که بین فرد و مکان توسعه می‌یابد (Stedman, 2003). هویت مکانی دومین مؤلفه حس تعلق مکان است. هویت مکانی داخل مفهوم بزرگ‌تری از خود به‌صورت یک کل منسجم صورت می‌پذیرد (Proshansky et al., 1983) و به وسیله آمیزه‌ای از خاطرات، مفاهیم، تفاسیر، عقاید و احساسات شکل گرفته در چارچوب قلمرو فیزیکی خاص تعریف و تعیین می‌گردد (Butler et al., 2013). مفهوم سوم در مؤلفه‌های حس تعلق مکانی پیوند اجتماعی است رفتار اجتماعی مردم به‌طور غالب قابل پیش‌بینی است معمولاً مردم وظایف خود را مطابق انتظارات اجتماعی انجام می‌دهد و به این وسیله نظم اجتماعی ساخته و وجود جامعه را ممکن می‌سازد (Morse & Mudgett, 2017). آخرین مؤلفه حس تعلق مکانی شناخت رفتار است که بیانگر فعالیت‌هایی است که افراد به خاطر دلبستگی که به محیط دارند جهت حفظ و توسعه آن انجام می‌دهند (Dang et al., 2014).

پیشینه پژوهش

تعدادی از محققان به ارتباط بین دو مقوله سرمایه اجتماعی و حس تعلق مکانی اشاره می‌کنند که در ادامه به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌شود.

در مطالعه‌ای در بررسی عوامل مؤثر بر دلبستگی افراد به محله مسکونی در شهر کرمان با تأکید مخاطرات اقلیمی به این یافته رسیدند که متغیرهای پیوند اجتماعی، شبکه‌ای اجتماعی و همبستگی اجتماعی بر دلبستگی به محل مسکونی تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد (Amirkafi & Fathi, 2011). در پژوهشی دیگر در زمینه نقش عضویت در گروه‌های اجتماعی در سطح تعلق مکان به این نتیجه رسیدند که ارتباط معنی‌داری بین این دو مقوله وجود دارد (Leah et al., 2013). یافته‌های محققان دیگر در این زمینه نشان داد که شبکه‌های اجتماعی منجر به ارتقای سطح تعلق مکانی خواهد شد و سطح معناداری زندگی در بین مردم را افزایش می‌دهد (Dixon et al., 2001). در مطالعه‌ای در زمینه رفتارهای سازگاری کشاورزان به این نتیجه رسیدند که معمولاً کشاورزانی که راهبردهای سازگاری را به کار بسته‌اند وابستگی عاطفی بیشتری به محیط داشتند (Ulrich-Schad et al., 2013). در پژوهشی در زمینه نقش سرمایه اجتماعی در دلبستگی به مکان به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های حس تعلق مکانی این یافته حاصل شد که سرمایه‌های اجتماعی یک مکان تأثیر معناداری در فرآیند دلبستگی مکانی افراد نسبت به محله‌های خود دارد (Naghdi et al., 2016). در پژوهشی در زمینه نقش مشارکت جمعی در بهبود وضعیت زندگی در شرایط خشکسالی این یافته حاصل شد که مشارکت دسته‌جمعی می‌تواند به سطح زندگی معنا بخشیده و به پایداری آن‌ها کمک کند (Hernandez, 2010; Zwiers et al., 2016; Morse & Mudgett, 2017). در مطالعه‌ای دیگر در زمینه رابطه بین سرمایه اجتماعی و حس تعلق مکانی در شهرستان مشهد نتایج نشان داد که ارتباط معنی‌داری بین این دو مقوله وجود دارد (Rahnema & Razavi, 2012). در بررسی اثرات سطح سرمایه اجتماعی و رضایت از محل مسکونی در شرایط خشکسالی این یافته حاصل شد که رضایت از محله و احساس علاقه به محله با میزان سرمایه اجتماعی رابطه مثبت و معنی‌داری دارد (Ghayasvand, 2009). در مطالعه‌ای دیگر این یافته حاصل شد که خشکسالی سبب تغییر مکان نخواهد شد حتی اگر محیط فعالیت‌های آن‌ها را محدود کند، زیرا حس تعلق مکانی بر توانمندی افراد تأثیرگذار است و نقش سرمایه اجتماعی در این زمینه پررنگ است (Zwiers et al., 2016). در پژوهشی نقش سرمایه اجتماعی در ماندگاری و افزایش تاب‌آوری خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی به این نتیجه رسیدند که سرمایه اجتماعی همواره می‌تواند در افزایش حس تعلق مکانی تأثیرگذار باشد و در کاهش مهاجرت افراد نقش اساسی داشته باشد (Savari & Abdeshahi, 2019). یافته‌های محققان دیگر در این زمینه نشان داد که در شرایط خشکسالی معمولاً سطح تولید و درآمد خانوارهای روستایی به‌طور قابل‌توجهی کاهش می‌یابد اما سرمایه اجتماعی قادر است که میزان ریسک خشکسالی را در میان خانوارهای روستایی از طریق کمک به همدیگر و به اشتراک‌گذاری دانش کم کند (Zhang et al., 2018). مروری بر

بر اساس ادبیات نظری تحقیق شامل مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی (Turton, 2000; Renzaho & Mellor, 2010; Ericksen, 2008; Martin et al., 2004; Ahmadi et al., 2015) انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی (Turton, 2000; Renzaho & Mellor, 2010; Ericksen, 2008; Ahmadi et al., 2015) عضویت در گروه‌ها (Renzaho & Mellor, 2010; Dixon et al., 2001; Leah et al., 2013; Ahmadi et al., 2015) بود (جدول شماره ۱). بخش سوم ۱۷ گویه مربوط به سنجش مؤلفه‌های حس تعلق مکانی که بر اساس ادبیات نظری تحقیق شامل مؤلفه‌های (دلبستگی عاطفی، هویت مکانی، پیوند اجتماعی و شناخت رفتار) بود که برای سنجش این بخش از مطالعه هراندز^۱ (۲۰۱۰)، زویریس^۲ و همکاران (۲۰۱۶) و مورسی و مودگیت^۳ (۲۰۱۷) بهره گرفته شد اما با توجه به اینکه تاکنون این پرسشنامه در فضای روستایی کشور مورداستفاده قرار نگرفته است سعی شد بومی‌سازی پرسشنامه به‌طور کامل انجام پذیرد و پایایی آن بررسی شود (جدول شماره ۲). سنجش مؤلفه‌ها بر اساس طیف لیکرت (۱- خیلی کم تا ۵ خیلی زیاد) صورت گرفت. به‌منظور برآورد روایی ابزار پژوهش از پانل متخصصان یعنی اعضای هیئت‌علمی گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان بود و بر اساس دیدگاه آنان اصلاحات لازم در پرسشنامه اعمال گردید همچنین از روایی سازه با محاسبه شاخص (AVE) بهره گرفته شد. برای سنجش پایایی پرسشنامه از آزمون ضریب آلفای و پایایی ترکیبی استفاده گردید که بر اساس هر دو آماره پایایی متغیرها از مقدار قابل قبولی برخوردار بود (جدول شماره ۵). به منظور تحلیل داده‌ها در دو بخش توصیفی و استنباطی از نرم‌افزارهای SPSSwin^{۱۸} و Lisel^{۸,۵۴} استفاده شد. همچنین به منظور طبقه‌بندی و گروه‌بندی روستاهای مورد مطالعه بر اساس میزان حس تعلق مکانی و سرمایه اجتماعی از شاخص تفاوت انحراف معیار از میانگین یا معیار (ISDM) به‌صورت زیر استفاده شد (Gangadharappa et al., 2007):

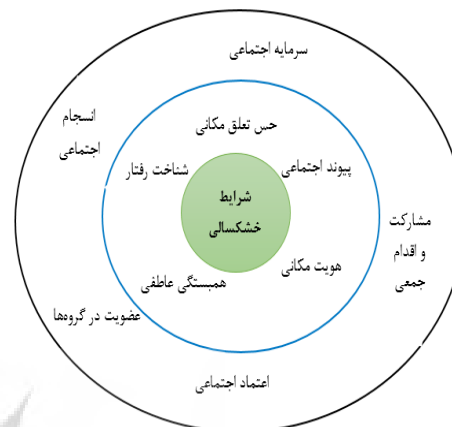
$$\text{کم: } A < \text{Mean} - \frac{1}{4} Sd$$

$$\text{متوسط: } \frac{1}{4} \text{Mean} - Sd < B < \text{Mean} + \frac{1}{4}$$

$$\text{زیاد: } C > \text{Mean} + \frac{1}{4} Sd$$

به منظور تحلیل داده‌ها در دو بخش توصیفی و استنباطی از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۳ استفاده شد. بدین منظور در بخش آمار توصیفی از فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار در بخش آمار استنباطی از مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شد.

ادبیات موضوع در این زمینه نشان می‌دهد که تحقیقات بسیار کمی در زمینه نقش سرمایه اجتماعی در حس تعلق مکانی در شرایط خشکسالی انجام شده است، همچنین در منطقه مورد مطالعه نیز تاکنون تحقیقی با این شیوه انجام نشده است. در این راستا بر اساس مطالب ارائه‌شده چهارچوب مفهومی پژوهش در تصویر شماره ۱ ارائه می‌شود.

تصویر ۱. چهارچوب مفهومی تحقیق تأثیر سرمایه اجتماعی بر حس تعلق مکانی در شرایط خشکسالی. مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش‌شناسی، پیمایشی است. جامعه آماری شامل خانوارهای روستایی - کشاورز شهرستان دورود در استان لرستان بود (N= ۱۴۵۰۰). به منظور انتخاب اعضای نمونه از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای طبقه‌ای با انتساب متناسب استفاده شد. دو معیار برای انتخاب نمونه‌ها وجود داشت (۱) نمونه‌ها باید در شرایط خشکسالی باشند برای شناسایی نمونه‌ها در شرایط خشکسالی اقدام به محاسبه شاخص SPI خشکسالی در دهه اخیر شد (تصویر شماره ۲). با توجه به اینکه اکثریت نقاط دارای خشکسالی هستند سعی شد مناطقی انتخاب شد از تمامی نقاط نمونه‌برداری شود. معیار دوم: نمونه باید دارای پراکنش مناسبی در سطح شهرستان باشند. بنابراین، از هر دهستان (شهرستان دورود فقط دو بخش و پنج دهستان داشت) چند روستا برای مطالعه انتخاب شود که مجموع ۱۵ روستا (اکبرآباد، ناصرالدین، حشمت‌آباد، بنک آباد، سیاهکله، سیزان، برزان، کلکله، سیاول، ترشاب، دره‌اسیر، دهنو، پیرآباد، چغابدار، داریاب) برای مطالعه انتخاب شدند. حجم نمونه با استفاده از جدول کرجسی و مورگان ۳۷۵ سرپرست خانوار برای مطالعه انتخاب شدند. ابزار اصلی تحقیق پرسشنامه‌ای محقق ساخت و از پیش آزمون شده بود که شامل سه بخش بود. بخش اول: مربوط به ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای سرپرست خانوار روستایی، بخش دوم شامل ۱۷ گویه مربوط به سنجش مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی که

1. Hernandez
2. Zwiers
3. Morse & Mudgett

جدول ۱. مؤلفه‌ها و گویه‌های به کار گرفته‌شده در متغیر سرمایه اجتماعی.

مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی	گویه‌ها	تعداد گویه	مقدار آلفا
عضویت در گروه‌ها	عضویت تعاونی تولید کشاورزی در شرایط خشکسالی، تشکیل و عضویت در صندوق‌های اعتباری مالی و پس‌انداز (صندوق اعتبارات خرد روستایی، تشکیل و عضویت صندوق‌های خانوادگی و غیره)، عضویت در انجمن / تشکل آب‌بران (مانند تعاونی آب‌بران) در شرایط خشکسالی، عضویت در سازمان‌های عام‌المنفعه، NGOها جهت کمک به مردم در شرایط خشکسالی	۴	۰/۷۳
انسجام اجتماعی	تشکیل خانه همیاری در روستا با مردم در شرایط خشکسالی، معاشرت با اکثریت مردم روستا برای حفظ انسجام اجتماعی، شرکت فعال در برگزاری مراسم جشن و شادی در روستا و حفظ نشاط اجتماعی روستاییان در شرایط خشکسالی، مشورت با دیگر اهالی روستا در اجرای برخی از کارهای مقابله با خشکسالی، داشتن رابطه صمیمانه با همسایگان و دیگر اهالی روستا برای کمک به همدیگر در شرایط خشکسالی	۵	۰/۷۶
اعتماد اجتماعی	قرض دادن پول به دوستان و آشنایان در شرایط خشکسالی، امانت دادن وسایل کشاورزی به دوستان و آشنایان در شرایط خشکسالی، قبول ضمانت دوستان و آشنایان در شرایط خشکسالی، امانت دادن وسایل کشاورزی به افراد غیرخویشاوند و غریبه‌ها، اعتماد به حرف‌های مأموران دولتی در شرایط خشکسالی مانند (کارشناسان اداره جهاد کشاورزی، کارکنان بانک کشاورزی، مسئولان مراکز خرید محصولات کشاورزی، مأمور بهداشت و غیره)	۵	۰/۷۷
مشارکت و اقدام جمعی	مشارکت در طرح‌های مقابله با خشکسالی در روستا، مشورت فکری و ارائه نظرات برای برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های مقابله با خشکسالی، قبول هزینه‌های مالی طرح‌های مقابله با خشکسالی، کمک به دیگران در کارهای زراعی به هنگام خشکسالی برای جمع‌آوری سریع محصول	۳	۰/۸۲

مأخذ: (Turton, 2000; Renzaho & Mellor, 2010; Ericksen, 2008; Martin et al., 2004; Dixon et al., 2001; Leah et al., 2013; Ahmadi et al., 2015)

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

جدول ۲. مؤلفه‌ها و گویه‌های به کار گرفته‌شده در حس تعلق مکانی.

مؤلفه‌های حس تعلق مکانی	گویه‌ها	تعداد گویه	مقدار آلفا
دل‌بستگی عاطفی	دل‌بستگی به بستگان و اقوام به هنگام خشکسالی، افتخار به محل زندگی حتی با وجود خشکسالی شدید، احساس رضایت و خشنودی کلی از زندگی در روستا در شرایط خشکسالی	۳	۰/۸۱
هویت مکانی	اطلاع از رویدادهای مهم و اساسی در روستا ناشی از خشکسالی‌های گذشته، ترجیح دادن زندگی در روستا به شهر در شرایط خشکسالی، داشتن املاک و زمین کشاورزی در روستا متأثر از خشکسالی، اصالت زیاد ساکنین از روستا، وجود مکان‌ها و ابنیه‌های تاریخی در روستا	۵	۰/۷۵
پیوند اجتماعی	حس خوشایند داشتن به خاطرات جمعی ناشی از مقابله با خشکسالی، ترغیب فرزندان به ازدواج در روستا حتی با وجود خشکسالی، پایبندی به رسم و رسومات موجود در روستا حتی با وجود خشکسالی‌های مکرر گذشته، ترغیب جوانان به زندگی در روستا و عدم ترک محل زندگی در شرایط خشکسالی، خاطره داشتن و ایام کودکی در روستا	۵	۰/۸۴
شناخت رفتار	تلاش برای سرمایه‌گذاری برای توسعه مسکن و آبادانی روستا در شرایط خشکسالی، تلاش و همکاری برای عمران و آبادانی روستا در شرایط خشکسالی، تلاش برای سرمایه‌گذاری در کسب‌وکار در روستا حتی با وجود خشکسالی، امیدواری به بهبود شرایط زندگی در روستا حتی در شرایط خشکسالی	۴	۰/۷۴

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: (Hernandez, 2010; Zwiers et al., 2016; Morse & Mudgett, 2017)

یافته‌ها

بررسی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان مورد مطالعه

نتایج بررسی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان نشان داد که میانگین سن آنان ۴۸/۷۴ با انحراف ۱۲/۰۱ سال بودند و در دامنه ۱۸ تا ۷۵ سال قرار داشتند. همچنین نتایج نشان داد

۲۱ نفر (۵/۶ درصد) زن و ۳۵۴ نفر (۹۴/۴ درصد) نیز مرد بودند. علاوه بر این، نتایج نشان داد ۹۰ نفر از آنان بی‌سواد، ۱۱۸ نفر ابتدایی، ۹۴ نفر سیکل، ۵۴ نفر دیپلم و ۱۹ سطح تحصیلات بالاتر از دیپلم داشتند. میانگین سابقه کار کشاورزی و تعداد اعضای خانوار آنان به ترتیب ۳۰/۲۵ سال و ۴/۱۹ نفر بود. علاوه بر این، نتایج بررسی وضعیت شرکت افراد در دوره‌های آموزشی مقابله

مکانی نسبتاً مناسبی برخوردار هستند.

همچنین در بررسی وضعیت ابعاد سرمایه اجتماعی نتایج نشان داد که به طور کلی وضعیت سرمایه اجتماعی بالاتر از مقدار متوسط (۳ از ۵) است. اما انسجام اجتماعی به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم سرمایه اجتماعی که در شرایط خشکسالی از اهمیت بالایی برخوردار است از مقدار متوسط پایین تر است. نتایج این بخش در جدول شماره ۴ ارائه شده است.

بررسی اثرات مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بر حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی

به منظور بررسی اثرات سرمایه اجتماعی بر حس تعلق مکانی از مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شد. اما به منظور بررسی اثرات سرمایه اجتماعی بر حس تعلق مکانی لازم است در ابتدا به بررسی مدل اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی و حس تعلق مکانی پرداخته شود تا از دقت ابزارهای تحقیق اطمینان حاصل شود. در تصویر شماره ۳، مدل اندازه‌گیری حس تعلق مکانی ارائه شده است. با توجه به اینکه تمامی بارهای عاملی بالاتر (۰/۵) قرار دارد و مقادیر t بیشتر از ۱/۹۶ است، می‌توان گفت که سنجه‌های تحقیق در این بخش از دقت لازم و کافی برخوردار بودند.

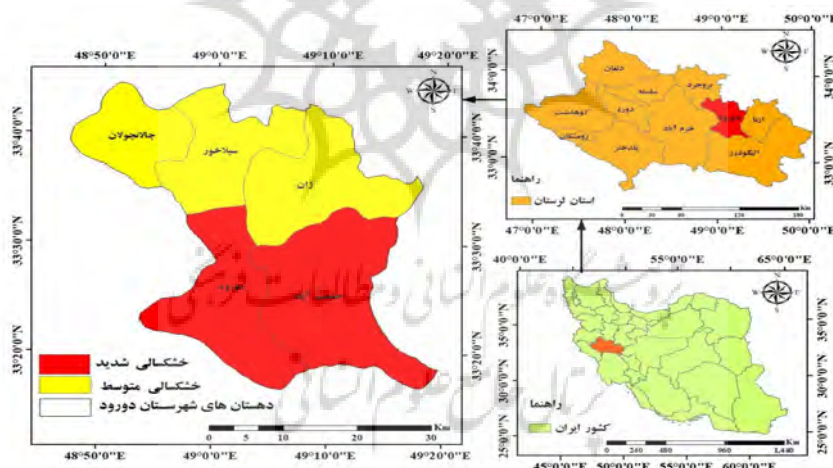
با خشکسالی نشان داد که ۹۲ نفر اصلاً در این دوره‌ها شرکت نداشتند و ۱۳۶ نفر (خیلی کم)، ۱۱۷ نفر (کم)، ۲۵ نفر (متوسط) و ۵ نفر (زیاد) شرکت داشتند.

محاسبه خشکسالی در دهستان‌های شهرستان دورود

به منظور بررسی وضعیت خشکسالی در شهرستان دورود در یک دهه گذشته از شاخص SPI استفاده شد. نتایج نشان داد تمامی سطح شهرستان در دو طبقه خشکسالی متوسط و شدید قرار گرفتند. دهستان‌های حشمت‌آباد و دورود در طبقه خشکسالی شدید و دهستان‌های ژان، سیلاخور و چالانچولان در طبقه متوسط خشکسالی قرار گرفتند (تصویر شماره ۲).

بررسی وضعیت سطح حس تعلق مکانی و سرمایه اجتماعی خانوارهای مورد مطالعه در شرایط خشکسالی

به منظور بررسی وضعیت ابعاد سرمایه اجتماعی در بین خانوارهای روستایی مطالعه شده از آماره میانگین استفاده شد (جدول شماره ۳). نتایج نشان داد که تمامی ابعاد حس تعلق مکانی به جز هویت مکانی از مقدار متوسط (۳ از ۵) بالاتر هستند بنابراین، می‌توان گفت که خانوارهای مورد مطالعه از حس تعلق

تصویر ۲. وضعیت خشکسالی در دهستان‌های مورد مطالعه بر اساس شاخص SPI. مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

جدول ۳. بررسی وضعیت ابعاد حس تعلق مکانی در میان خانوارهای روستایی مورد مطالعه.

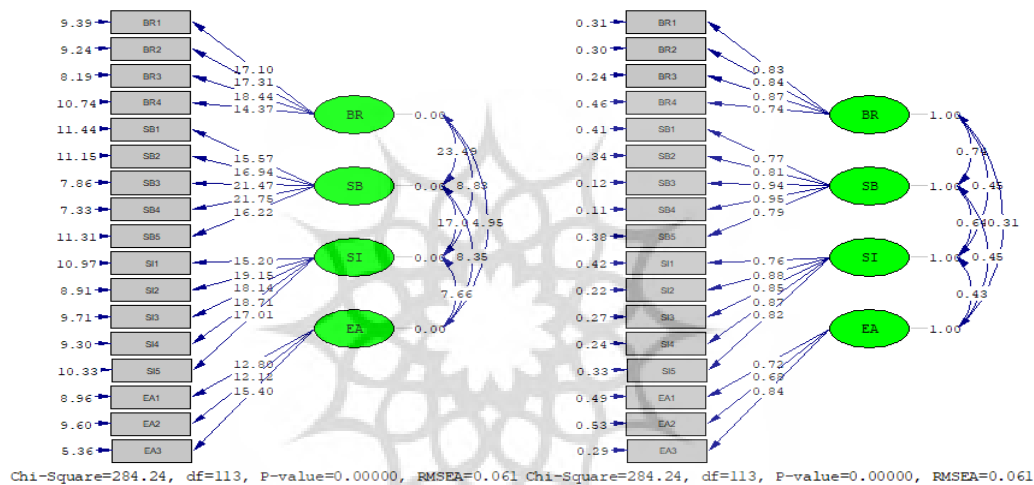
رتبه	میانگین	انحراف معیار	مؤلفه‌ها
۱	۳/۰۵	۰/۴۷۶	پیوند اجتماعی
۲	۳/۱۸	۰/۵۲۲	دلبستگی عاطفی
۳	۳/۲۸	۰/۴۳۴	شناخت رفتار
۴	۲/۳۸	۰/۳۸۴	هویت مکانی
-	۲/۹۷	۰/۲۵۰	حس تعلق

جدول ۴. بررسی وضعیت ابعاد سرمایه اجتماعی در میان خانوارهای روستایی مورد مطالعه.

مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف معیار	رتبه
اعتماد اجتماعی	۳/۳۲	۰/۶۲۵	۱
عضویت در گروه‌ها	۳/۲۴	۰/۵۷۴	۲
مشارکت و اقدام جمعی	۳/۱۰	۰/۴۶۶	۳
انسجام اجتماعی	۲/۹۵	۰/۶۲۵	۴
سرمایه اجتماعی	۳/۱۲	۰/۵۶۳	-

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

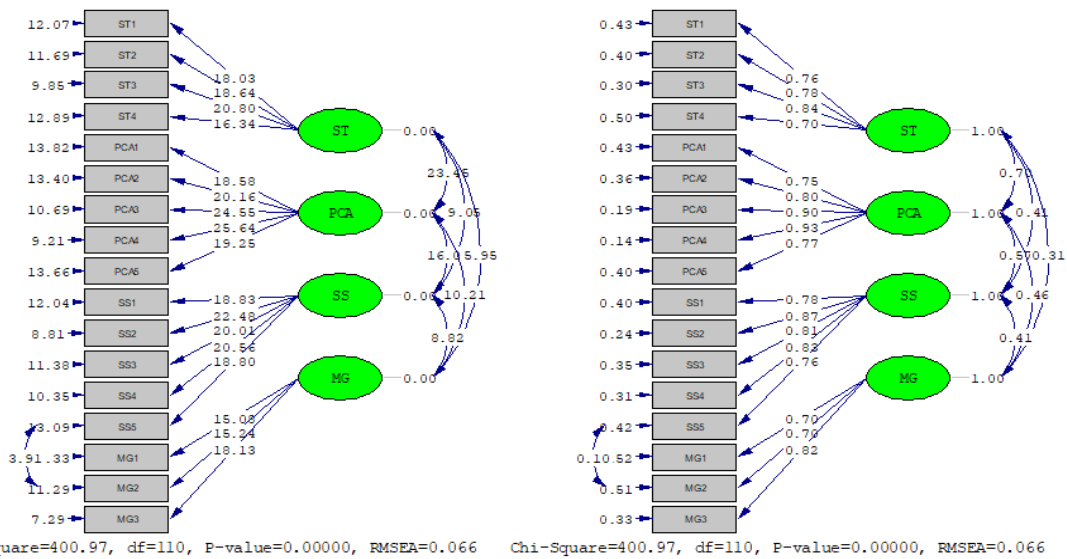
تصویر ۳. مدل اندازه‌گیری سازه‌ها و سنجش‌های حس تعلق مکانی در دو حالت استاندارد و معنی‌داری. مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

و اقدام جمعی در مجموع متغیرهای نهفته با ۸ نشانگر وارد تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم گردید (تصاویر شماره ۵ و ۶).

نتیجه بررسی دقت مؤلفه‌های پژوهش و بررسی روایی و پایایی ابزار پژوهش در جدول شماره ۵ ارائه شده است. با توجه به نتایج ارائه شده می‌توان گفت که مدل ساختاری پژوهش از دقت مناسبی برخوردار است. زیرا مقدار آماره t تک‌تک ضرایب بیشتر از ۱/۹۶ است و در سطح یک درصد معنی‌دار است. همچنین نتایج جدول بیانگر این است که مقدار آلفا، پایایی ترکیبی و مقدار AVE به ترتیب بیشتر از ۰/۷، ۰/۶، و ۰/۵ است. بنابراین، نشانگرهای تحقیق جهت اندازه‌گیری متغیرهای مکنون پژوهش از دقت مناسبی برخوردار است.

همچنین در بررسی مدل اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی نتایج نشان داد که مقادیر بار عاملی و t از مقدار قابل قبولی برخوردار هستند (تصویر شماره ۴). بنابراین، با مناسب بودن مدل‌های اندازه‌گیری می‌توان به بررسی مدل ساختاری پژوهش یعنی بررسی اثر سرمایه اجتماعی بر حس تعلق مکانی پرداخت.

پس از بررسی مدل‌های اندازه‌گیری پژوهش در این مرحله به منظور بررسی فرضیه اصلی تحقیق یعنی اثرات سرمایه اجتماعی بر حس تعلق مکانی در شرایط خشکسالی در شهرستان دورود (استان لرستان) از مدل ساختاری پژوهش در قالب تحلیل مسیر استفاده شد. متغیر نهفته حس تعلق مکان شامل چهار بعد شناخت رفتار، بعد پیوند اجتماعی، بعد هویت مکانی و بعد دلبستگی عاطفی بود و متغیر سرمایه اجتماعی با چهار مؤلفه بعد عضویت در گروه‌ها، انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی و مشارکت

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۴. مدل اندازه‌گیری سازه‌ها و سنجش‌های سرمایه اجتماعی در دو حالت استاندارد و معنی‌داری. مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

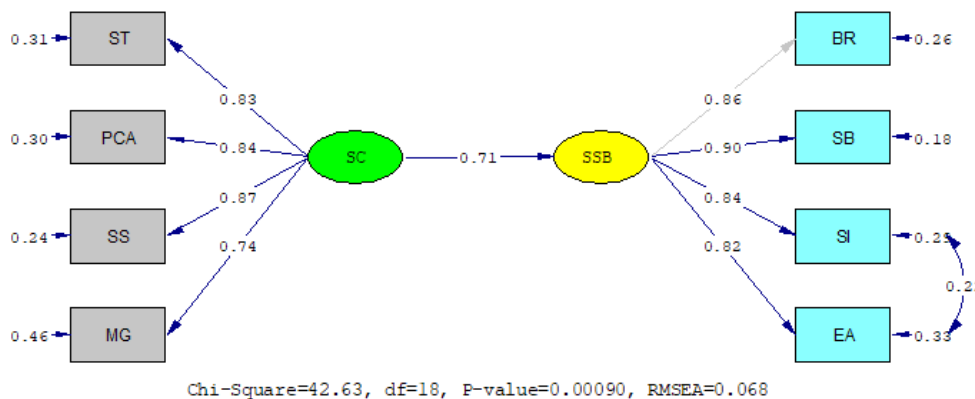
جدول ۵. مقادیر بارهای عاملی استاندارد شده و سطح معنی‌داری شاخص‌های مدل ساختاری.

سازه	شاخص	نماد در مدل	ضریب استاندارد	خطای استاندارد	t	R ²	CR	AVE
حس تعلق مکان	بعد شناخت رفتار	BR	۰/۸۶	۰/۲۲	-	۰/۷۴		
	بعد پیوند اجتماعی	SB	۰/۹۰	۰/۱۵	۲۰/۲۳**	۰/۸۱	۰/۹۲	۰/۷۴
	بعد هویت مکانی	SI	۰/۸۴	۰/۱۷	۱۸/۲۰**	۰/۷۱		
	بعد دلبستگی عاطفی	EA	۰/۸۲	۰/۲۸	۱۷/۳۶**	۰/۶۸		
سرمایه اجتماعی	عضویت در گروه‌ها	MG	۰/۷۴	۰/۲۷	۱۷/۱۵**	۰/۷۲		
	انسجام اجتماعی	SS	۰/۸۷	۰/۲۳	۱۷/۲۸**	۰/۷۶		۰/۷۶
	اعتماد اجتماعی	ST	۰/۸۳	۰/۱۴	۱۸/۳۶**	۰/۷۷		
	مشارکت و اقدام جمعی	PCA	۰/۸۴	۰/۳۶۶	۱۴/۳۳**	۰/۸۲		

** معنی‌داری در سطح ۱ درصد

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۵. مدل مسیر ساختاری در حالت استاندارد. مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

و پایین بودن تعاملات اجتماعی پویایی و نشاط را از کشاورزان گرفته است. در تأیید این یافته می‌توان گفت که سواری و شوکتی‌آمقانی (۲۰۲۱) در پژوهشی در این زمینه به این نتیجه رسیدند که خشکسالی‌های مکرر گذشته میزان انسجام اجتماعی کشاورزان را کاهش داده است زیرا بسیاری از کشاورزی‌های امیدوار به بهبود اوضاع در شرایط خشکسالی ندارند و سطح تعاملات اجتماعی را به شدت کاهش داده است. بنابراین، پایین رفتن سطح تعاملات اجتماعی منجر به کاهش اتحاد و انسجام، رشد و بالندگی جامعه و در نهایت کاهش نشاط اجتماعی و افزایش احساسات عاطفی منفی می‌شود. علاوه بر این، نتایج نشان داد سطح کلی تعلق مکانی در میان خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی کمتر از مقدار متوسط است. این یافته با مطالعات سواری و همکاران (۲۰۲۲) که اشاره داشتند به دلیل خشکسالی سطح تعلق مکانی خانوارهای روستایی کاهش قابل‌ملاحظه‌ای داشته است همسو می‌یابد. علاوه بر این نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری نشان داد که مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی اثرات مثبت و معنی‌داری بر حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی دارد. در ادامه به منظور تفسیر بیشتر نتایج به ترتیب اهمیت مؤلفه‌ها مطالب ارائه می‌شود.

نتایج بررسی ضریب مسیر استاندارد شده بین سرمایه اجتماعی و حس تعلق مکانی برابر $0/71$ بوده و در سطح یک درصد معنی‌دار است ($t= 11/89, p= 0/71$). علاوه بر این، با توجه به جدول شماره ۶، ضریب تعیین تعلق مکانی برابر $0/51$ است و بدین معنی است که ۵۱ درصد از تغییرات واریانس حس تعلق مکانی توسط مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در شرایط خشکسالی اجتماعی تبیین می‌شود. لذا می‌توان نتیجه گرفت که سرمایه اجتماعی در شرایط خشکسالی اثر معنی‌داری بر حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی شهرستان دورود دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف کلی اثر سطح سرمایه اجتماعی بر حس تعلق مکانی در شرایط خشکسالی در میان خانوارهای روستایی-کشاورز شهرستان دورود انجام شد. نتایج این مطالعه نشان داد که تمامی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی به‌جز انسجام اجتماعی در میان خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی از سطح متوسط بالاتر بود. یکی از دلایل پایین بودن انسجام اجتماعی در منطقه مورد مطالعه این است که به دلیل خشکسالی‌های گذشته سطح تعاملات و پیوندهای اجتماعی کمتر شده است، بسیاری از کشاورزان به این باور هستند که توان مقابله با خشکسالی را ندارند

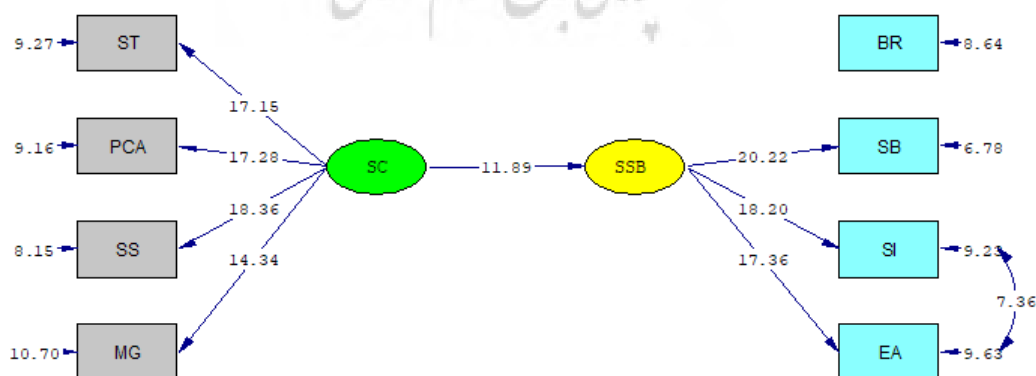
جدول ۶. خلاصه تحلیل مسیر اثر متغیر مستقل بر متغیر وابسته پژوهش.

متغیر	بر متغیر	ضریب مسیر ^۱	خطای استاندارد	t	R ²
سرمایه اجتماعی	حس تعلق مکانی	۰/۷۱	۰/۰۵	۱۱/۸۹**	۰/۵۱

** معنی‌داری در سطح ۱ درصد

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

۱. در واقع ضریب مسیر قوت رابطه بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته را نشان می‌دهد.

Chi-Square=42.63, df=18, P-value=0.00090, RMSEA=0.068

تصویر ۶. مدل مسیر ساختاری در حالت معنی‌داری. مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

باشند و تحمل خشکسالی برای آنان تسهیل خواهد شد. سواری و عبدشاهی (۲۰۱۹) در پژوهشی در این زمینه اذعان داشتند اعتماد در جوامع روستایی منجر به افزایش تاب‌آوری در میان کشاورزان خواهد شد زیرا در جوامع روستایی دو فعالیت دادوستد یا تبادل کالا به کالا به همراه کمک مالی و نقدی به هم بیشتر صورت می‌گیرد، زمانی که روابط آن‌ها بر پایه اعتماد باشد کمتر مهاجرت خواهند نمود و حس تعلق در میان آنان بیشتر خواهد شد. همچنین در پژوهشی دیگر قیاسوند (۲۰۰۹) بر این مهم اشاره داشتند که در زمان خشکسالی ارزش‌های اجتماعی از جمله اعتماد و منزلت اجتماعی کمتر خواهد شد اما زمانی که در میان جوامع روستایی اعتماد بیشتری وجود داشته باشد سطح کیفیت زندگی و تعلق مکانی در میان مردم بیشتر خواهد شد. رهنما و رضوی (۲۰۱۲) در مطالعه‌ای اشاره داشتند در برقراری هر ارتباطی اعتماد اجتماعی نقش اساسی خواهد داشت و منجر خواهد شد که مردم از لحاظ عاطفی بیشتر به هم وابسته باشند و به زندگی معنای واقعی دهند، وابستگی عاطفی مردم به همدیگر سطح تعلق مکانی را بیشتر خواهد کرد.

عضویت در گروه‌ها چهارمین مؤلفه تأثیرگذار بر حس تعلق مکانی در شرایط خشکسالی است. این یافته با مطالعات دی‌اکسون^۴ و همکاران (۲۰۰۱) و لیا^۵ و همکاران (۲۰۱۳) همسو است. بسیاری از کشاورزان در منطقه مورد مطالعه به این موضوع اشاره داشتند زمانی که آنان در تعاونی‌های کشاورزی و یا صندوق‌های اعتبارات خرد هستند اطلاعات جامعی در زمینه خشکسالی و روش‌های مقابله با آن کسب می‌کنند و یا می‌توانند از تعاونی و صندوق‌های اعتباری وام‌هایی با بهره کم دریافت کنند و به آن‌ها کمک می‌کنند تا توان بیشتری در مقابله با خشکسالی داشته باشند. دی‌اکسون و همکاران (۲۰۰۱) در مطالعه‌ای اعلام کردند گروه‌هایی که با هنجارهای مشترک شکل می‌گیرد سطح توانایی آن‌ها را برای مقابله با خشکسالی افزایش می‌یابد زیرا این گروه‌ها منبع ارزشمندی برای تبادل اطلاعات در مورد روش‌های مقابله با خشکسالی است. لیا و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی دیگر در این زمینه نشان دادند عضویت در گروه‌ها می‌تواند سطح توانمندی خانوارهای روستایی را ارتقا ببخشد و سطح وابستگی به محل زندگی را افزایش دهد. در این راستا برای افزایش حس تعلق مکانی و سطح توانمندی بیشتر بر اساس نتایج تحقیق پیشنهادهایی به صورت زیر ارائه می‌شود.

- با توجه به نقش عضویت در گروه‌ها در افزایش حس تعلق مکانی پیشنهاد می‌شود که با تشویق و ترغیب کشاورزان به راه‌اندازی فعالیت‌های اشتراکی و تعاونی زمینه افزایش سرمایه اجتماعی و در نهایت بهبود حس تعلق مکانی را فراهم نماید.

- با توجه به نقش مشارکت کشاورزان در طرح‌های ظرفیت‌سازی

انسجام اجتماعی مهم‌ترین بعد سرمایه اجتماعی در تأثیرگذاری بر حس تعلق مکانی است. این یافته با مطالعات سواری و شوکتی آمانی (۲۰۲۱)، رجایی و همکاران (۲۰۱۲) و نقدی و همکاران (۲۰۱۶) که اشاره داشتند انسجام اجتماعی در شرایط خشکسالی بر حس تعلق مکانی اثر بیشتری داشتند همسو است. در تحلیل این یافته می‌توان گفت که حفظ روابط بین فردی و جمعی در مقابله با خشکسالی می‌تواند به کاهش اثرات آن کمک کند. به‌عنوان مثال سواری و همکاران (۲۰۲۱) در مطالعه خود نشان دادند که انسجام اجتماعی می‌تواند در به‌کارگیری راهبردهای سازگاری که به صورت فردی در میان خانوارهای روستایی امکان‌پذیر نیست کمک شایانی کند. همچنین مطالعات زبیری و کریمی (۲۰۱۳) به این یافته رسیدند زمانی که خشکسالی نمایان می‌شود، موجب کاهش روابط و انسجام بین روستاییان می‌شود زیرا بسیاری از آنان برای کاهش جبران درآمد خود دست به مهاجرت‌های فصلی و دائمی می‌زنند. بنابراین، حفظ انسجام اجتماعی می‌تواند به مقابله با خشکسالی کمک کند تا آنان کمتر متفرق شوند.

مشارکت و اقدام جمعی دومین مؤلفه مهم سرمایه اجتماعی تأثیرگذار در حس تعلق مکانی خانوارهای روستایی در شرایط خشکسالی هستند. مطالعات هرناندز (۲۰۱۰)، زوبریس و همکاران (۲۰۱۶) و مورسی و مودگیت (۲۰۱۷) از این یافته حمایت می‌کنند. بسیاری از کشاورزان در این زمینه بر این باور بودند زمانی که طرح‌های مقابله برای خشکسالی یا سایر مخاطرات طبیعی برای آن‌ها اجرا می‌شود معمولاً از مشارکت آن‌ها بهره نمی‌گیرند به همین دلیل بسیاری از این طرح‌های ظرفیت‌سازی در راستای نیاز کشاورزان نیست. به‌عنوان مثال زوبریس و همکاران (۲۰۱۶) در پژوهشی دریافتند که اقدامات فردی همواره در مقابله با خشکسالی منجر به شکست و ناکامی خواهد شد. همچنین مورسی و مودگیت (۲۰۱۷) در پژوهشی دیگر اشاره داشتند زمانی که کشاورزان در مقابله با خشکسالی به صورت جمعی عمل می‌کنند سطح انرژی‌های منفی کاهش می‌یابد و با تجمیع نیروها و توان با بیشتر می‌توان در مقابله با خشکسالی اثر معنی‌داری گذاشت. علاوه بر این هرناندز (۲۰۱۰) در مطالعه‌ای دیگر اشاره داشتند که بسیج نیروهای محلی برای مقابله با خشکسالی می‌تواند سطح توان روان‌شناختی کشاورزان را برای مقابله با خشکسالی بهبود ببخشد و به هم‌راستایی اهداف طرح‌ها با نیاز مردم کمک کند.

اعتماد اجتماعی سومین مؤلفه تأثیرگذار بر حس تعلق مکانی بود. مطالعات رهنما و رضوی (۲۰۱۲)، قیاسوند (۲۰۰۹) و سواری و عبدشاهی (۲۰۱۹) همسو با یافته‌های این پژوهش است. بسیاری از جوامع روستایی اذعان داشتند که در شرایط خشکسالی اعتماد مردم به هم باعث خواهد شد که مردم بیشتر به هم کمک کنند و به‌عنوان منابع غیررسمی کمک حال همدیگر

4. Dixon

5. Leah

در افزایش حس تعلق مکانی، به مدیران عالی توسعه روستایی و کشاورزی پیشنهاد می‌شود مشارکت کشاورزان در تمام مراحل طرح‌های ظرفیت‌سازی دیده شود تا طرح‌های اجرایی در راستای نیازهای کشاورزان باشد و حس تعهد کشاورزان به طرح افزایش یابد.

- با توجه به نقش انسجام اجتماعی در افزایش حس تعلق مکانی پیشنهاد می‌شود از طریق تشکل‌های غیردولتی زمینه بسیج نمودن جوامع محلی برای افزایش سازگاری کشاورزان در مقابله با خشکسالی را فراهم نماید.

تشکر و قدردانی

نویسندگان از حمایت‌های مالی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی خوزستان جهت انجام این پژوهش تشکر و قدردانی می‌نمایند.

References

- Agricultural Jihad. (2019). Investigation of the effects of drought in Lorestan province.
- Ahmadi, A., Shabanali Fami, H., Nasrabadi, M., Motee, N. (2015). Designing a Model for Improving Household Food Security in Small-Scale Farming Systems of Mazandran Province. Ph.D. Thesis, Faculty of Economics and Agricultural Development, University of Tehran (In Persian).
- Akbar, M. S., & Aldrich, D. P. (2018). Social capital's role in recovery: evidence from communities affected by the 2010 Pakistan floods. *Disasters*, 42(3), 475-497.
- Alcorta, L., Smits, J., Swedlun, Haley J., & De Jong, E. (2020). The 'Dark Side' of Social Capital: A Cross-National Examination of the Relationship between Social Capital and Violence in Africa. *Social Indicators Research* 149, 445-465.
- Aldrich, D.P. (2019). *Black Wave: How Connections and Governance Shaped Recovery from Japan's 3.11 Disasters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Aldrich, D. P., Page-Tan, C., & Fraser, T. (2018). A Janus-faced resource: Social capital and resilience trade-offs. In Trump, B. D., Florin, M.-V., & Linkov, I. (Eds.). *IRGC resource guide on resilience (vol. 2): Domains of resilience for complex interconnected systems*. Lausanne, CH: EPFL International Risk Governance Center.
- Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254-269.
- Alipur, H., Chaharsoghi Amin, H. Gharib, A. (2013). Investigating the effects of drought on the socio-economic status of farmers, a case study: wheat farmers in Nehbandan, watershed management research and construction, No 99. (In Persian)
- Amiri, B., Sabet Dizavandi, L. Nemati, J. (2014). Strategies to deal with drought and water crisis in Lorestan province. The Second National Conference on Environmental Risks of Zagros, Khorramabad, Irani (In Persian).
- Amirkafi, M., Fathi, Sh. (2011). Investigating the effective factors on attachment to a residential neighborhood (Case study of Kerman). *Iranian Journal of Social Studies*, 5(1): 12. (In Persian)
- Azadi, Y., Yazdanpanah, M., Forouzani, M., & Mahmoudi, H. (2019). Farmers' adaptation choices to climate change: a case study of wheat growers in Western Iran. *Journal of Water and Climate Change*, 10(1), 102-116.
- Bazurto-Gomez, N., Torres, J. C., Gutierrez, R., Chamorro, M., Bulger, C., Hernandez, T., & Guerra-Gomez, J. A. (2018). An Information Visualization Application Case to Understand the World Happiness Report. In 4th Ibero American Workshop on Human Computer Interaction, Springer, pp. 44-56.
- Butler, PG., Wanamaker, AD., Scourse, JD., Richardson, CA. and Reynolds DJ. (2013). Variability of marine climate on the North Icelandic Shelf in a 1357-year proxy archive based on growth increments in the bivalve *Arctica islandica*. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 373, 141-51.
- Chen, H., Wang, J., & Huang, J. (2014). Policy support, social capital, and farmers' adaptation to drought in China. *Global Environmental Change*, 24, 193-202.
- Chenani, E., Yazdanpanah, M., Baradaran, M., Azizi-Khalkheili, T., & Najafabadi, M. M. (2021). Barriers to climate change adaptation: Qualitative evidence from southwestern Iran. *Journal of Arid Environments*, 189, 104487.
- Cholbaki, M. Mobarki, M. (2005). "Analyzing the relationship between social capital and crime at the micro and macro levels." *Iranian Journal of Sociology*, 6(2), 12. [In Persian].
- Chou, J.S., Tserng, H.P., Lin, C., Yeh, C.P. (2012). Critical factors and risk allocation for PPP policy: comparison between HSR and general infrastructure projects. *Transp. Policy* 22, 36-48.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory* Harvard Univ. Press, Cambridge.
- Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94, 95-120.
- Dang, H. L., Li, E., Nuberg, I., & Bruwer, J. (2014). Understanding farmers' adaptation intention to climate change: a structural equation modelling study in the Mekong delta, Vietnam. *Environmental science and policy*, 41, 11-22.
- Dixon, J., Gulliver, A., & Gibbon, D. (2001). *Farming Systems and Poverty: Improvement Farmers' Livelihood in a changing World*, Rome and Washington D.C: FAO and World Bank. John Dixon and Aidan Gulliver with David Gibbon.
- Ericksen, P. J. (2008). What is the vulnerability of a food system to global environmental change? *Ecology and Society*, 13(2), 14.
- FAO. (2015). *The Impact of Natural Hazards and Disasters on Agriculture and Food Security and Nutrition*. FAO, Rome.
- Fraser, T. (2021). Japanese social capital and social vulnerability indices: Measuring drivers of community resilience 2000-2017. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 52, 101965.
- Gangadharappa, H.V., Pramod, K. T. M., Shiva, K. H. G. (2007). Gastric floating drug delivery systems: a review. *Indian J. Pharm. Ed. Res.* 41, 295-305.
- Ghanbari, Y., Arifar, V., Mahroie, Z. (2018). Structural equivalent modeling of the effect of agricultural situation in the common exploitation system before and after drought on the sustainability of rural population (Case study: Fasa city), *geography and development*, 50: 143-160. (In Persian)
- Ghayasvand, A. (2009). The effect of social capital on the quality of life of urban residents. *Consulting Engineer Quarterly*, 45: 41. (In Persian)
- Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78 (6), 1360-1380.
- Harpham, C., & Dawson, C. W. (2006). The effect of different basis functions on a radial basis function network for time series prediction: A comparative study. *Neurocomputing*, 69(16-18), 2161-2170.

- Hernandez, B. (2010). The Role of Place Identity and Place Attachment in Breaking Environmental Protection Laws, *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 30, No. 2, PP. 281-288.
- Hou, L., Huang, J., Wang, J. (2017). Early warning information, farmers' perceptions of, and adaptations to drought in China. *Climatic Change* 141, 197-212.
- IFRC. (2016). World, Disasters Report. Lyon, France, 2016.
- Kawachi, I. (2001). Social capital for health and human development. *Development* 44, 31-35.
- Leah, J., Pradel, W., Cole, D. C., Prain, G., Creed-Kanashiro, H., & Carrasco, M. V. (2013). Determinants of household food access among small farmers in the Andes: examining the path. *Public health nutrition*, 16(01), 136-145.
- Mafi-Gholami, D., Zenner, E. K., Jaafari, A., Ward, R. D. (2019). Modeling multi-decadal mangrove leaf area index in response to drought along the semi-arid southern coasts of Iran. *Sci. Total Environ.* 656, 1326-1336.
- Malekan, A., Khani, F., Motei - langrodi, S. H., Darban-Astaneh, A. (2020). Analysis of Social Capital on Promoting Drought Resilience (Case Study: Kangavar County Villages). 10 (38): 65-80. (In Persian)
- Martin, K. S., Rogers, B. L., Cook, J. T., & Joseph, H. M. (2004). Social capital is associated with decreased risk of hunger. *Social science & medicine*, 58(12), 2645-2654.
- Meteorology of Lorestan Province. (2019). Investigation of rainfall status and drought in Lorestan province.
- Mishra, A.K., Singh, V.P. (2010). A review of drought concepts. *J. Hydrol.* 391 (1-2), 202-216
- Miyan, M.A. (2015). Droughts in Asian least developed countries: Vulnerability and sustainability. *Weather. Clim.* 7, 8-2.
- Morse, Ch., & Mudgett, J. (2017). Longing for Landscape: Home-sickness and Place Attachment Among Rural Out-Migrants in the 19th and 21st Centuries, *Journal of Rural Studies*, Vol. 50, No. 3, PP. 95-103.
- Naghdi, A., Vahdat, S., Sajadzadeh, H. (2016). The role of social capital in attachment to place in traditional neighborhoods (case study, neighborhoods of Hamadan). *Urban sociological studies*, 6(18): 23-50. (In Persian)
- Pendley, S. C., Mock, N. B., & Theall, K. P. (2020). How you measure matters; defining social capital in drought-prone areas. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 50, 101715.
- Proshansky, H.M., Fabian, A.K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: physical world socialization of the self, *Journal of environmental psychology*, 3, 57-83.
- Pulwarty, R., Sivakumar, M.V.K. (2014). Information systems in a changing climate: Early warnings and drought risk management. *Weather. Clim.* 3, 14-21.
- Putnam, R. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *The american prospect*, 13(Spring), Vol. 4. Available online: <http://www.prospect.org/print/vol/13> (accessed 7 April 2003).
- Radan, F. (2019). Predicting social vitality based on the social capital of female students. *Rural Management Quarterly*, 6(2): 219-236. (In Persian)
- Rahnema, M. R., Razavi, M. M. (2012). Investigating the effect of sense of spatial belonging on social capital and participation in neighborhoods of Mashhad. *Beautiful Magazine - Architecture and Urban Planning*, 17 (2): 13. (In Persian)
- Renzaho, A. M., & Mellor, D. (2010). Food security measurement in cultural pluralism: Missing the point or conceptual misunderstanding? *Journal of Nutrition*, 26(1), 1-9.
- Rjaie, S. A., Pourahmad, A., Abasi Falah, M. (2012). Investigating the relationship between social capital and the feeling of social security Case study: Varamin city. *Geography*, 14 (48): 31-50. (In Persian)
- Savari, M., Damaneh, H. E., & Damaneh, H. E. (2022). Drought vulnerability assessment: Solution for risk alleviation and drought management among Iranian farmers. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 67, 102654.
- Savari, M., & Shokati Amghani, M. (2021). Factors influencing farmers' adaptation strategies in confronting the drought in Iran. *Environment, Development and Sustainability*, 23, 4949-4972.
- Savari, M., & Zhooldideh, M. (2021). The role of climate change adaptation of small-scale farmers on the households' food security level in the west of Iran. *Development in Practice*, 1-15.
- Savari, M., Zhooldideh, M., & Khosravipour, B. (2021a). Explaining pro-environmental behavior of farmers: A case of rural Iran. *Current Psychology*, 1-19.
- Savari, M., Abdeshahi, A., Gharechae, H., & Nasrollahian, O. (2021b). Explaining farmers' response to water crisis through theory of the norm activation model: Evidence from Iran. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 60, 102284.
- Savari, M., Eskandari Damaneh, H., & Damaneh, H. E. (2021c). Factors influencing farmers' management behaviors toward-coping with drought: evidence from Iran. *Journal of Environmental Planning and Management*, 64(11), 2021-2046
- Savari, M., Sheykhi, H., & Amghani, M. S. (2020a). The role of educational channels in the motivating of rural women to improve household food security. *One Health*, 10, 100150.
- Savari, M., Damaneh, H. E., & Damaneh, H. E. (2020b). Factors influencing local people's participation in sustainable forest management. *Arabian Journal of Geosciences*, 13(13), 1-13.
- Savari, M., Abdeshahi, A. (2019). Analysis of the Role of Social Capital in Improving the Resilience of Rural Households in Drought Conditions in Diwandara County, *Quarterly Journal of Rural Research*, 10(2): 12. (In Persian)
- Savari, S., Shabanali Fami, H., & Daneshvar Ameri, Z. (2015). Rural Women's Empowerment in Improving Household Food Security in the Divandarreh County. *Journal of Research and Rural Planning*, 3(8), 107-121.
- Savari, M., Ebrahimi-Maymand, R., & Mohammadi-Kanigolzar, F. (2013). The Factors influencing the application of organic farming operations by farmers in Iran. *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 5(665-2016-44970), 179-187.

- Shakibazadeh, E., Rashidian, A., Larijani, B., Shojaezadeh, D., Forouzanfar, M.H., Karimi Shahanjarini, A. (2010). "Perceived Barriers and Self-efficacy: Impact on Self-care Behaviors in Adults with Type 2 Diabetes." Faculty of Nursing and Midwifery, 15(4):69-78.
- Sharafi, L., Zarafshani, K., Keshavarz, M., Azadi, H., & Van Passel, S. (2021). Farmers' decision to use drought early warning system in developing countries. Science of The Total Environment, 758, 142761.
- Smiley, K., Howell, J., & Elliot, J. (2018). Disasters, Local Organizations, and Poverty in the USA, 1998 to 2015. Population and Environment 40 (2): 115-35.
- Stedman, R. C. (2003). 'Is it really a social construction? The contribution of physical environment to Sense of place', Society
- Szreter, S., & Woolcock, M. (2004). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. International Journal of Epidemiology 33 (4), 650-667, <https://doi.org/10.1093/ije/dyh013>
- Turton, C. (2000). The sustainable livelihoods approach and programmed development in Cambodia, Working paper 130, London: Overseas Development Institute.
- Ulrich-Schad, J. D. Henly, M. & Safford, T. G. (2013). The role of community assessments, place, and the great recession in the migration intentions of rural Americans. Rural Sociology, 78(3), 371-398
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework. Theory and Society 27:151-208.
- Woolcock, M. (2010). The Rise and Routinization of Social Capital, 1988-2008. Annual Review of Political Science 13, 469-487.
- Yoon, D.K., Kang, J.E., & Brody, S.D. (2016). A measurement of community disaster resilience in Korea. Journal of Environmental Planning and Management, 59(3), 436-460.
- Zaire, A., Hashemi, Sh., Golabi, S. (2019). A study of rural architecture design in promoting the sense of spatial belonging of resident's Case study: Ghaslan village, Qorveh County. Shabak scientific journal. 5(4): 24. (In Persian)
- Zhang, L., Hu, J., Li, Y., & Pradhan, N. S. (2018). Public-private partnership in enhancing farmers' adaptation to drought: Insights from the Lujiang Flatland in the Nu River (Upper Salween) valley, China. Land use policy, 71, 138-145.
- Zobayri, H., Karimi, Z. (2013). "The effect of social cohesion on economic development (cross-country study with panel data approach)." Journal of Economic Growth and Development Research, 14(14), 41. [In Persian].
- Zwiers, S., Markantoni, M., & Dirk S. (2016). The Role of Change- and Stability-Oriented Place Attachment in Rural Community Resilience: A Case Study in South-West Scotland, Community Development Journal, Vol. 51, No. 4, PP. 2-20.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی